

Janák, Jan

Obchodní cesta Theodora Bauera z Brna do Zakavkazska a severní Persie v roce 1850

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1993, vol. 42, iss. C40, pp. [161]-186

ISBN 80-210-0645-5

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101951>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JAN JANÁK

OBCHODNÍ CESTA THEODORA BAUERA Z BRNA DO ZAKAVKAZSKA A SEVERNÍ PERSIE V ROCE 1850

V polovině 19. století se stalo velmi aktuálním rozšíření odbytišť brněnského vlnářského průmyslu. Této otázce věnoval pozornost zejména Handelsverein, který byl založen v roce 1849 v Brně zřejmě jako první pokus o vytvoření exportní organizace v habsburské monarchii. Hlavní zájem se měl v intencích tehdejšího ministra obchodu Brucka upírat na Německo a v nejširším smyslu slova na Orient. Brněnští průmyslníci a obchodníci se pak snažili o navázání bezprostředních obchodních styků s Ruskem a výrazem toho byla výstava přírodních a průmyslových produktů Ruska (ale také Anglie), která se konala od 16. listopadu 1849 v brněnské Redutě a která nalezla mezi místními průmyslníky velký ohlas.¹

Iniciátorem plánu na přímé obchodní spojení Rakouska se Zakavkazskem se stal zejména brněnský velkoobchodník a průmyslník Theodor Bauer, jeden z ředitelů brněnského Handelsvereinů. Bauer vešel někdy před únorem 1850 v písemný styk s generálním gubernátorem Zakavkazska knížetem Michailem Semjonovičem Voroncovem² a projevil přání navázat přímé obchodní styky se zakavkazskými provinciemi Ruska. Vyplývá to alespoň z dopisu Voroncova Bauerovi, který je datován v Tbilisi 7. února 1850.³ Voroncov v něm oceňuje Bauerovy zkušenosti v oblasti

¹ Srov. Austria, č. 9, 11. 1. 1850.

² O M. S. Voroncovi srov. i *Ottův slovník naučný*, sv. 26, Praha 1907, str. 971: M. S. Voroncov, kníže a polní maršál, nar. 1782, zemřel 18. ledna 1856. Pocházel z ruského šlechtického rodu, který dal Rusku několik vojevůdců a státníků, působil ve vojenské službě, byl poručíkem preobraženského pluku, roku 1802 byl poslán na Kavkaz, vrátil se jako kapitán, bojoval s Napoleonem a proti Turkům, roku 1810 se stal generálmajorem, v letech 1812—1813 získal nové hodnosti, stal se carovým generálním adjutantem, v letech 1815—1818 okupoval Francii, roku 1823 se stal generálním gubernátorem Nové Rusi, roku 1825 generálem pěchoty. V nové turecké válce velel sboru a dobyl Varnu, za to dostal od cara Mikuláše šavli vykládanou brilianty, roku 1844 se stal místodržitelem a velitelem Kavkazu, roku 1845 byl povýšen do knížecího stavu a při korunovaci Alexandra II. byl jmenován polním maršálem. Brzy nato roku 1856 zemřel.

³ Dopis Voroncova Bauerovi je otištěn v knize uvedené v pozn. 14 na str. 57—58.

průmyslu a obchodu, které způsobily, že obrátil pozornost na Novou zemi, jejíž zemědělské zdroje ale čekají na kapitálovou pomoc a na průmysl. Voroncov přisliboval, že bude Bauerův projekt s radostí podporovat, neboť je užitečný pro provincii, jejíž správa mu byla svěřena. Oznamoval Bauerovi, že dal zrovna příkaz připravit malý sortiment vzorků několika produktů Gruzie, které měly být zaslány Bauerovi během několika dnů z Oděsy. Tato cesta se zdála Voroncovovi snadnější a rychlejší, než cesta přes Terst, kterou uváděl Bauer, a to vzhledem k dopravním potížím mezi Tbilisi a Trapezuntem, odkud by měly být vzorky naloženy via Terst. Voroncov dále vyslovoval přesvědčení, že vlněné látky, pro které chtěl Bauer nalézt odbyt, by mohly najít v Zakavkazsku dost výhodný trh, zvláště tkaniny z česané příze, jako bylo merino, camelot aj., které byly obyvateli velmi vyžadovány. Nechtěl ale před Bauerem skrývat, že pokud šlo o domácí produkty, musilo se vše v Gruzii teprve vybudovat vzhledem k malému rozvoji, kterého zde dosud dosáhl export, a to i přes úrodnost půdy a krásu klimatu. Podle Voroncova bylo však nutno vidět vše na místě, a v tomto ohledu cesta, kterou byl Bauer ochoten podniknout, by byla pro zakavkazské provincie jedna z nejvýhodnějších a nejjádoucnějších. Z dopisu tak vyplývá, že již někdy počátkem roku 1850 byl Bauer ochoten uskutečnit cestu do Zakavkazska, plán potom zřejmě vykristalizoval v červenci. Voroncov v dopisu sliboval, že učiní vše, aby Bauerovi usnadnil příjezd do země, pokud to záviselo na něm. Sděloval, že právě napsal „velkému kancléři carství“ hraběti Nesselrodovi,⁴ aby ho požádal o co možná největší zkrácení formalit nutných ke vstupu Bauera do Ruska a sliboval, že o tom neopomine Bauera informovat, jakmile dostane odpověď. Zároveň hodlal uvědomit o této zprávě úřady, aby vydaly příkazy k poskytnutí pomoci při Bauerově cestě. Na závěr bylo vysloveno přání, aby tyto první styky dospěly k odpovídajícím výsledkům, stejně jako ku prospěchu Zakavkazska.

Někdy v polovině roku 1850 se konaly porady brněnských podnikatelů o tomto plánu, k jehož uskutečnění vedly zejména dva důvody. Jednak to byly tehdejší přátelské vztahy mezi Rakouskem a Ruskem, které poskytovaly možnost nových příležitostí k odbytu rakouských průmyslových výrobků, jednak geografická poloha Zakavkazska, která umožňovala využití vodních cest do Černého moře.⁵ Výsledkem bylo vytvoření společnosti ke zkušebnímu zaslání rakouských průmyslových výrobků do Tbilisi a zároveň se vyslovovala naděje, že k této společnosti přistoupí všichni vynikající průmyslníci.⁶

Snahy o prohloubení obchodního spojení s Ruskem sledovala i vláda, jak o tom svědčí zejména dva spisky rakouského generálního konzula v Oděse dr. Ludwiga Gutmansthal. První z nich nesl název *Russlands Industrie-Zustände* (s podtitulem *Mit Rücksicht auf die 1849-er St. Pe-*

⁴ Karel Robert Nesselrode (1780 Lisabon—1862 Petrohrad), v době Mikulášově stal se říšským kancléřem, od roku 1816 ministr zahraničí.

⁵ Srov. *Austria*, č. 207, 31. 8. 1850, str. 835, dopis z Brna z 26. 8.

⁶ Srov. *Austria*, č. 185, 6. 8. 1850, str. 747, č. 207, 11. 8. 1850, str. 835, č. 195, 17. srpna 1850, str. 787.

tersburger Industrie-Ausstellung)⁷ a druhý, podstatně kratší spisek odvolávající se na první spis se nazýval *Einige Bemerkungen betreffend den Absatz österreichischen Erzeugnisse nach Russland*.⁸ Brněnského vlnářství se týkaly části pojednávající o tom, že vlněné zboží z Rakouska již vstoupilo do konkurence se značně pokročilou polskou, jakož i anglickou, belgickou a francouzskou vlnářskou výrobou a nehledě k této mnohostranné konkurenci mohla si podle přesvědčení autora znalého ruské poměry rakouská vlnářská výroba zjednat v Rusku vhodný trh pro odbyt svých výrobků. Autor upozorňoval na snahy, které rakouští průmyslníci již v tomto směru učinili, a vyzvedal zde zejména činnost Theodora Bauera, který už zjednal přístup více druhům brněnských vlnářských výrobků do Petrohradu a usiloval o rozšíření těchto snah také na Oděsu a Kavkaz. Brněnské firmy bratři Schoellerové a J. H. Offermann, stejně jako soukenická továrna v Náměšti nad Oslavou, zaslaly podle Gutmansthalu již po více roků „nikoli nevýznamné partie svých výrobků“ do Oděsy, kde bylo jejich zboží dobře přijímáno.

Theodor Bauer, který patřil k nejpřednějším brněnským podnikatelům,⁹ vypracoval plán cesty, již hodlal absolvovat osobně, a jeho přičiněním byly již v létě 1850 zaslány ze Zakavkazska do Rakouska zkušební zásilky některých zemědělských produktů. S největší pravděpodobností šlo o produkty avizované ve Voroncovově dopisu Bauerovi ze 7. února 1850. Vlastní cesta se pak nestala akcí Handelsvereinu, nýbrž zmíněného zvláštního komitě pro obchodní spojení se Zakavkazskem v čele s moravským místodržitelem hrabětem Lažanským, v němž byli dále představitelé brněnských podnikatelských kruhů, města Brna a státní správy. Na prvním zasedání komitě byl Bauer vyzván, aby se osobně odebral do Tbilisi, poznal tam místní obchodní poměry a zároveň se přesvědčil o tom, které rakouské průmyslové výrobky by mohly najít v Zakavkazsku výhodný odbyt. Do Zakavkazska měla být poslána zásilka zboží v hodnotě asi 150 tis. zl. konv. měny a ruská vláda měla být požádána o úplné nebo částečné prominutí cla.

Této otázce byla již věnována pozornost na jiném místě,¹⁰ omezme se

⁷ Wien, Carl Gerold und Sohn 1850. 183 str. (zvláštní otisk z Austrie).

⁸ Wien, typ. Carl Gerold und Sohn b. 1. 16 str. Oba spisky poslalo moravské místodržitelství krajské vládě v Brně dne 15. února 1850. Jsou uloženy v Moravském zemském archivu v Brně, B 25-krajská vláda Brno, kart. 150, sign. 16, 1.857/1850.

⁹ K osobě Theodora Bauera je možno uvést, že brněnský adresář k roku 1853 jej zná jako majitele domu na Koblišné ulici č. 70 a jako velkoobchodníka, k roku 1856 navíc ještě jako spolumajitele soukenické továrny firmy Theodor Bauer a spol. na Dolním Cejlu č. 7 a jako majitele domů č. 15 a 16 na Dolním Cejlu a domu č. 33 na Kozářské ulici (srov. Herlth: *Schematismus für das königl. Hauptstadt Brünn*, Brünn 1853; t ý ž: *Allgemeines Adressbuch und Häuserschema für das königl. Hauptstadt Brünn*, zweiter Jahrgang, Brünn 1856). Spis o projednávání Bauerovy žádosti o udělení velkoobchodního privilegia (žádost je z 27. ledna 1845 a jeho obrat v roce 1844 činil 590 161 zl 57 kr) je v MZA Brno, B 14-místodržitelství starší, fasc. 2071, sign. 39, 7.177/1.897/1853.

¹⁰ Srov. Janák, J.: *Brněnský vlnářský průmysl na světových trzích v padesátých a šedesátých letech 19. století*. in: *II. setkání historiků textilního a oděvního průmyslu*, Ústí nad Orlicí 1989, str. 196–216.

proto na konstatování, že Bauerova cesta byla podniknuta údajně na pozvání ruského carského generálního místodržitele Zakavkazska knížete Voroncova, i když prvotní iniciativa vyšla od Bauera. Bauer byl opatřen doporučujícími dopisy na Voroncova od rakouského ministra obchodu Karla Ludwiga Brucka,¹¹ od moravského místodržitele hraběte Lažanského¹² a od známého vídeňského velkopodnikatele a bankéře svobodného pána Siny.¹³ Od ministra obchodu Brucka měl Bauer mimoto rovněž doporučující dopisy na všechny rakouské konzuláty po cestě, dále dostal doporučení na některé obchodní domy, jako zejména na firmy Mahs a spol. a Ephrussi v Oděse, a byl opatřen také dopisy ruského vyslance ve Vídni na vojenské nebo civilní gubernátory.

V dalším budeme věnovat pozornost Bauerovým poznatkům, o nichž jsme velmi dobře informováni díky tomu, že Bauer popsal svou cestu v knize vydané již v roce 1851.¹⁴ Kromě toho reprodukovala její obsah také Austria,¹⁵ která mimoto přinesla o cestě také několik zpráv.¹⁶

Názory na připravovanou expedici nebyly jednoznačné, Bauer se však nedal odradit od svého plánu na rozšíření přímého obchodu se zakavkazskými provinciemi odporem, který se na mnoha stranách projevil.¹⁷ Přípravy k jeho obchodní cestě byly poměrně brzy skončeny a dne 14. září 1850 mohl Bauer opustit na parníku Vídeň. Přes Galac měl dosáhnout Oděsy a odtud měl putovat dále do Tbilisi, kam hodlal dorazit v polovině října.¹⁸ S sebou vezl Bauer nejrůznější vzorky zboží, o němž se předpokládalo, že by po něm mohla být v Orientu poptávka.

¹¹ K ministru Bruckovi srov. nově Brandt, H. - H.: *Der österreichische Neoabsolutismus: Staatsfinanzen und Politik 1848—1860*. Bd. I-II, Göttingen 1978 (podle jmenného rejstříku).

¹² Hrabě Leopold Lažanský z Bukové (1808—Brno 7. 11. 1860), od 6. července 1847 viceprezident moravskoslezského gubernia v Brně, potom od 1. ledna 1850 moravský místodržitel. Srov. Wurzbach, C. v.: *Biographisches Lexikon des Kaisertums Oesterreich*, 14. Theil, Wien 1865, str. 236—237.

¹³ Šlo o Georga Sinu (1782—1856), popř. o jeho syna Simona Georga von Sinu (1810 až 1876), který založil bankovní dům ve Vídni. Srov. Granichstaedter-Cerva, R. — Mentschl, J. — Otruba, G.: *Altösterreichische Unternehmer*, Wien 1969, str. 116.

¹⁴ Srov. Bauer, Theodor: *Meine Reise nach Tiflis und Tauris und zurück über Trapezunt, Constantinopel und Triest*, Brünn, typ. R. Rohrer's sel. Witwe 1851. 63 str. Kniha je nyní uložena v Univerzitní knihovně v Brně pod sign. 3-511. Dostala se tam z knihovny Františkova muzea, kde měla sign. 511. (Srov. Trapp, M.: *Catalog der Bibliothek des Franzens-Museums der k. k. mähr. schles. Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*, Brünn 1868, str. 24.)

¹⁵ Srov. Austria, č. 42, 19. 2. 1851, str. 246.

¹⁶ Srov. Austria, č. 223, 19. 9. 1850, str. 899 (dopis z Brna datovaný 14. 9.); zprávu o odjezdu Bauera z Oděsy 29. září a o úseku cesty z Oděsy do Tbilisi otiskla Austria, č. 279, 23. 11. 1850, str. 1123, a to na základě dopisu z 20. 11., otištěného v *Brünner Zeitung*. Zprávu o Bauerově pobytu v Tabrízu (Taurisu) a o jeho jednání s knížetem Voroncovem otiskla na základě dopisu ze 17. 12. v *Brünner Zeitung* rovněž Austria, č. 304, 23. 12. 1850, str. 1223.

¹⁷ O tomto odporu se zmiňuje na základě dopisu z Brna ze 14. 9. Austria, č. 223, 19. 9. 1850, str. 899. Zde je zároveň zpráva, že předchozího dne opustil Bauer na parníku Vídeň.

¹⁸ Srov. tamtéž.

Parník s Bauerem, s jeho spolucestujícím Conzenbachem, o němž se ale jinak zmiňuje jenom sporadicky, neznáme ani jeho křestní jméno a nevíme o něm nic bližšího, a se sluhou vyrazil z Vídně zmíněného 14. září v 5 hodin ráno. Večer ve 20.30 hodin dorazil do Pešti, kde všichni přenocovali a 15. září pokračovali opět v 5 hodin ráno druhým parníkem. V 16.30 hodin dorazili do Mohače — Bauer zde nenalezl nic zajímavého — kde brali uhlí a ve 22 hodin pokračovali v cestě. Dne 16. září v 11.30 hodin připluli do Petrovaradinu, odkud pokračovali přes Nový Sad a v 18 hodin přistáli v Zemuni. Bauer zde upozornil, že na druhé straně Dunaje je Bělehrad, jehož prohlídce věnovali hodinu, město však z hlediska odbytu rakouských průmyslových výrobků nemělo podle Bauera význam. Dne 17. září projeli přes Pančevo a Smederevo a v 16 hodin dorazili do Drenkova. Pro nízký stav vody zde byli nuceni opustit loď a pokračovali veslicí do Svinice, kde nastoupili tentokráte na parník Szechényi. Odjížděli 18. září v 7 hodin, po půl hodině plavby však narazili prudce na skálu, takže byli nuceni přistát. Loď se stala nepoužitelnou, se svým spolucestujícím Conzenbachem pokračoval proto Bauer žebřinovým vozem do Ršavy, kam dojeli v 19.30 hodin. O Ršavě si Bauer zapsal, že má na 200 domů a 1200 obyvatel. Aby se vyhnuli nepříjemné cestě Železnými vraty, zjednal jim vrchní policejní komisař, který vidoval jejich pasy, „příležitost“ do Skely-Kladové, kde jim byly opět prohlédnuty pasy. Odjeli v 11 hodin a po půl hodině jízdy byli na půdě Valašska. Zde opět nastoupili na parník, který se jmenoval Merkur, parníkem odpluli 20. září v 5 hodin, v 11.30 hodin propluli rumunským Calafatem (Bauer upozornil, že hned naproti je turecká pevnost Vidin) a 21. září přistáli v Giurgiu (Đurděvu), kde vystupovali cestující, kteří jeli do Bukurešti; zde nakládali čtyři hodiny uhlí. Na levém břehu ležel bulharský Rusčuk (Ruse). Dne 22. září v 8.30 hodin viděli bulharskou Silistriu a dále pokračovali do rumunské Černevody. Zde si Bauer poznamenal, že by se odtud vyplatila silnice nebo železnice do Balčiku, protože Černavoda byla vzdálena od Černého moře jen deset hodin a jízda z Vídně do Konstantinopole by se tím zkrátila o tři dny. Dne 22. září v 18 hodin přistáli konečně v rumunské Galaci, hlavním přístavu při ústí Dunaje, dostupném námořním lodím. O Galaci si Bauer zapsal, že má na 40 tis. obyvatel, jsou zde však většinou jen malé domy a nepravdělné, téměř žádné ulice a žádné hostince, proto byl nucen spát na lodi. Existoval zde však významný obchod s obilím, které šlo ve velkém množství do Terstu, a obchod s dobyt看em. Bauer zde navštívil ředitele Lloydovy paroplavební společnosti Marassiho, s nímž se seznámil už na lodi, a našel u něho rakouského konzula Chiariho.

Dne 23. září v 11.30 hodin se Bauer nalodil na ruský parník Petr Veliký — do přístavu jej doprovodili Marassi i Chiari — a po dvou hodinách plavby připlul do Reni u vtoku Prutu do Dunaje, kde začínalo Bessarabii Rusko. Zde přistáli kolem 18. hodiny u Izmailu (Tučkova). Město mělo podle Bauerových informací 30 tis. obyvatel a 3800 domů a sestávalo většinou jenom z menších domků, byly zde ale velmi pěkné bulváry. V Izmailu se Bauer sešel se šéfem města, policejním obristem Tschudym, který pocházel z německého knížectví Valdecka a který stál třicet roků v ruských službách. Ve 20 hodin se vrátili cestující na loď, aby tam přenocovali,

a dne 24. září v 9 hodin vyrazili z Izmaile. V 16.30 hodin dosáhli ústí Dunaje u Suliny (zde Bauer neopomenul poznačit, že se před ním rozestřel impozantní pohled), kde vypluli na Černé moře. Do Oděsy připluli 25. září v 8.30 hodin, neboť cesta po Černém moři trvala v důsledku bouře 16 hodin místo obvyklých 12 hodin. Z Vídně do Oděsy, první větší zastávky, putoval tak Bauer se svými spoucestujícími 11 dní.

V Oděse, která učinila na Bauera dojem hezkého a živého obchodního města s pěknými budovami, širokými ulicemi a pěkným divadlem a s 80 tis. obyvateli, strávili dobu od 25. září do poledne 29. září. Nejvýznamnější byl pro Oděsu obchod s vlnou, a to pranou i nepranou, od nejhrubšího až k nejjemnějšímu druhu. Ze skladů jemné vlny, které Bauer prošel, dával přednost prané vlně hraběte Nesselroda a neprané vlně barona Stieglitze; první bylo asi 300 pudů a druhé na 1 000 pudů.¹⁹ Dále se zde obchodovalo s obilím a s lojem, potom se směnkami a s penězi. Velký počet statkářů z okolí, prádelen vlny (z Chersonu) a obchodníků z okolí deponoval v oděských obchodních domech vlnu, obilí, lůj aj. k prodeji. V obchodních domech H. Mahs a spol. a Ephrussi, které patřily k obchodním domům první třídy, našel Bauer více konvenujících partií vlny, které by odpovídaly potřebám rakouského průmyslu, a upozornil případné zájemce, že úrok zde činí 10 a 12⁰/₁₀. Vykonal rovněž návštěvu u civilního gubernátora Kacnačejeva, který mu dal vyhotovit tzv. kron-podorožnou. Na tuto instituci upozornil Bauer již na prvních stránkách svého spisku a považoval ji za zcela nezbytnou. Rozuměl se tím dokument, který přikazoval, aby jeho držitelé byli k dispozici ve všech poštovních stanicích potřební koně. Nedoporučoval vůbec cestovat s tzv. obyčejnou podorožnou, protože při ní bylo často nutno čekat na potřebné koně několik dní. Dále navštívil rakouského generálního konzula v Oděse dr. Ludwiga Gutmansthala, se kterým se sešel již krátce předtím ve Vídni, a dostal se rovněž do styku s kancléřem rakouského generálního konzulátu Maurichem a se synem rakouského ministra obchodu barona Brucka, který byl oděskému generálnímu konzulátu služebně přidělen a kterého Bauer označil za milého mladého muže zvláštní dobroty srdce a jemného chování. Přidělení mladého Brucka do Oděsy je možno považovat za doklad ministrem Bruckem prosazovaného směru rakouského zahraničního obchodu. S Gutmansthalem, Maurichem a Bruckem poobědval Bauer v hotelu Londýn.

Dne 26. září navštívil Bauer několik oděských obchodníků a různé sklady vlny, 27. září poobědval se svým obchodním přítelem Horowitzem a večer strávil v divadelní loži Ephrussiho. Dne 28. září byl téměř celý den na celním úřadě, kde byly prohlédnuty jeho dvě bedny vzorků, poté byly zaplombovány a předány k transportu do Tbilisi. Bylo to mimořádné zvýhodnění, kterého se Bauerovi dostalo zásluhou rakouského generálního konzula Gutmansthala, který zakročil u šéfa oděského celního úřadu barona Messmachera. Ten se na celnici osobně dostavil, aby tuto záležitost urovnal. Na celní úřad přišel i oděský obchodník Mahs, který převzal podle předpisu záruku za správný transport Bauerových beden se vzorky,

¹⁹ Jeden pud měl 16,38 kg.

a zůstal s ním několik hodin, mj. ho doprovodil k policejnímu úřadu a ke gubernátorovi. Mahsovi i jeho společníku Mengerovi vyslovoval Bauer obzvláštní díky.

Cestu z Oděsy do Tbilisi se Bauer rozhodl vykonat po souši, protože při cestě po moři do Redut-Kalé — přístavu nacházejícího se v téměř nejvýchodnější části Černého moře — nebylo možno stanovit ani přibližně dobu příjezdu. Komplikace s dopravou zboží z Redut-Kalé do Tbilisi se pak ukázaly i v tomto případě. K tomu účelu si Bauer koupil za 180 rublů ve stříbře tzv. tarantas²⁰ a opatřil se jídlem, jako pečení, vínem, chlebem, čajem, bujóny, cukrem, jakož i svíčkami, dřevěnými svícny, sklenicemi aj. Přijal rovněž do svých služeb sluhu mluvícího rusky. Rozloučení ve venkovském domě Mahsově byl přítomen generální konzul i baron Bruck, v jejichž společnosti strávil Bauer „několik příjemných hodin“.

Dne 29. září, opatřen proviantem na šest dní a drobnými penězi (zjednal si asi 300 rublů ve stříbře v malých bankovkách od jednoho do pěti rublů a stříbrné mince v hodnotě 10, 15, 20 a 25 kopějek aj., což bylo velmi nutné), opustil Bauer v 11 hodin Oděsu. Kus cesty jej doprovodil na koni „náš krajan pan Memmert“. O tomto Memmertovi se bohužel od Bauera nic bližšího nedozvídáme, je však dost pravděpodobné, že mohlo jít o potomka Christiana Memmerta, který působil na počátku 19. století jako soukenický továrník v Brně, kam přišel z Bavorska, a o němž později nic neslyšíme.²¹ Memmert seznámil Bauera s jedním z největších kolonistů na Chersonu Feinem, v jehož společnosti, jakož i ve společnosti ostatních německých kolonistů, strávil Bauer značnou dobu. Protože noc byla příliš temná, uposlechnul rady inspektora německých kolonií, aby přenocoval v blízkém Pietätově šlechtickém dvorci. Jeho dobrý přítel správce Borstram je přijal co nej přátelštěji, prožili velmi příjemný večer a teprve ráno v 5 hodin jeli dál. Svým případným následovníkům Bauer radil vzít si z domova cigáry, zápalky, samovar a kožich, neboť, ač se to zdálo téměř neuvěřitelné, kožichy všeho druhu byly prý v Rakousku levnější než Oděsou počínaje až po perský Tabriz.

Dne 30. září se Bauer přepravil přes řeku Bug a projel přes Nikolajev — zde strávil v hostinci jednoho Němce čas do dvanácti hodin — a poté dorazil do Chersonu. V Chersonu se Bauer zdržel do 1. října a poznačil si, že město má asi 20 tis. obyvatel a na Dněpru v řadě za sebou jsou převkypivě velkolepé prádelny vlny, z nichž k nejvýznamnějším patřila prádelna Feinova. Byly to jednak podniky pro praní vlastní vlny, jednak prádelny vlny ve mzdě a konečně podniky pro kupce, kteří zde dávali práť zakoupenou vlnu. Pro nedostatek vody nebyly ovce prány na venkově a zde se čistilo a pralo jejich rouno. Tyto prádelny zaměstnávaly na čtyři tisíce lidí, z toho asi dvě třetiny žen, a po střížích zde bylo k dispozici přes 100 tis. pudů čisté vlny. Pud neprané vlny se platil roku 1850 asi 20 rublů

²⁰ Tarantas byl ruský krytý cestovní vůz na dlouhém pružinovém spodku, obvyklý zejména při cestování na venkově.

²¹ Memmert byl jedním z nejvýraznějších brněnských vlnářských průmyslníků, který se jako ředitel první strojní prádelny vlny v Brně zasloužil o zavádění strojů do vlnářské výroby. Srov. zejména Janák, J.: *Počátky strojního předání vlny v brněnském soukenictví*, SPFFBU, C 28, 1981, str. 111—141.

v bankovkách, z toho praním se ztrácelo 60⁰/₁₀₀ hmotnosti, takže zbývalo 40⁰/₁₀₀ čisté vlny, pud tak přišel na 50 rublů v bankovkách, mzda za praní 2¹/₂ pudu činila asi 7 rublů v bankovkách, což bylo dohromady 57 rublů v bankovkách. Jeden pud byl 40 ruských liber,²² tj. 29¹/₂ vídeňských liber,²³ 3¹/₂ rublu v bankovkách byl jeden rubl ve stříbře, takže jeden pud stál asi 16¹/₂ stříbrných rublů, což bylo podle Bauerovy kalkulace asi 90 zlatých za vídeňský cent²⁴ v čistém praném stavu. Bauera dále zaujalo, že zde byla k dispozici také znamenitá vlna zigaja (jak byla označována jihoruská vlna), čistě praná za 10 rublů ve stříbře, a vlna zvaná donská za 3 ruble ve stříbře, rovněž tříděná, a potom tzv. koželužská nebo odpadová vlna, vše za velmi konvenující ceny. Bauer sám zde koupil ve spěchu několik stovek pudů prané tzv. stehenní vlny jemné kvality za 6¹/₂ rublu ve stříbře, takže jeden vídeňský cent expedovaný přes Terst do Brna s přírůzkou 18⁰/₁₀₀ ážia přišel na 48 zl. konv. měny. Vlna zde byla prána tak jemně, jak si přál kupující, a dokonce na požádání i jílem; pokusně práť rouno jílem si zde dal sám Bauer. Všem vlnářským továrníkům radil odebrat se do Chersonu během května až srpna a opatřit se akreditivy na oděské firmy Mahs a spol. a Ephrussi a zaručoval, že každý zájemce zde udělá odpovídající obchod, zvláště když nebude v časové tísní, nebo zde zanechá svého důvěrníka.

Dne 1. října večer ve 20 hodin dorazil Bauer do Berislavi a 2. října nastoupil cestu trvající čtyři dny a dvě noci (téhož dne v poštovní stanici²⁵ při přeprahání koní, které trvalo hodinu, se seznámil s rovněž projíždějícím ruským carským státním radou a šéfem solivaren v Perekopu,²⁶ „na-nejvyš laskavým mužem“) a v Mariupoli uviděl poprvé Azovské moře. Poté se přepravil lodí přes řeku Kalmus, potom u Koroviebrodu přes řeku Mius a 5. října dorazil se společníky do námořního přístavu na pobřeží Azovského moře Taganrogu, vzdáleného od Oděsy na 1800 verst.²⁷

V Taganrogu se Bauer zdržel až do 8. října. Konstatoval, že je to pěkné město se širokými ulicemi a asi s 18 tis. obyvateli a s významným obchodem zejména se zrninami, který se odtud rozprostíral přes Konstantinopol, Terst, Livorno atd. Obchod s vlnou byl soustředěn většinou v Rostově na Donu, vzdáleném od Taganrogu asi 60 verst.

Doporučující dopisy od rakouského generálního konzula v Oděse Gutmansthala a od tamější firmy Mahs a spol. uvedly Bauera v Taganrogu do anglického obchodního domu Yames a spol., který vlastnil prádelny vlny v Rostově, kam mu dala tato firma na svůj dům rovněž doporučení. Přátelsky byl přijat i u rakouského konzula v Taganrogu Balthasara Draskoviche, který mu dal „nejsprávnější informace“ o místních obchodních poměrech. Bauer byl ubytován příjemně v hostinci Kubalov a zapsal si postřeh o Rusech, že to jsou dobří lidé, nižší třída byla „způsobná a úslužná“ a vzdělanější byli mimořádně pohostinní a přívětiví.

²² Ruská libra měla 409,512 g a 40 liber tvořilo jeden pud.

²³ Vídeňská libra měla 56,006 dkg.

²⁴ Vídeňský cent měl 56,006 kg.

²⁵ V Bauerově zprávě je uvedeno jako Achilchatscha.

²⁶ Bauer uvádí jméno jako Otzeratzkow.

²⁷ Versta (ruská míle) byla 1066,781 m.

Hlavní obchodní artikl zde tvořil kaviár z Kaspického moře, s nímž se zde obchodovalo do Oděsy, Livorna, Janova, Terstu atd. Pud kaviáru stál 40—46 rublů v bankovkách a zboží přicházelo v sudech o 35—45 pucech. Na druhém místě to byla řepka v ceně 8—10 rublů v bankovkách, s níž se obchodovalo do Terstu. Dalším nejdůležitějším obchodním artiklem byla krymská vína; nejlepší druhy měl kníže Voroncov na svých majetcích na jižním pobřeží poloostrova, a to ryzlink, bordó a muškát. Více druhů krymského vína Bauer sám ochutnal, další informace měl od odborníků a zvláště od jednoho přítomného obchodníka s vínem ze Sudaku. Jedno vědro se dělilo na 10 čtvrtí nebo 16 lahví šampaňského a nejlepší víno pocházelo od Alupky a Magarače. Cena čísla 1 byla 4 ruble ve stříbře, čísla 2 3 ruble ve stříbře a čísla 3 2 ruble ve stříbře za vědro. Byly zde ale i levnější druhy za 1½ rublu ve stříbře za vědro, ty ale nebyly vhodné pro export. Výnos roční sklizně činil asi jeden milión věder, z toho nejvíce v okolí Sudaku.

Za pozoruhodný považoval Bauer i antracit, pud za 25 kr franko Galac. Těžil se v dolech v Katarinovce u Rostova.

Bauer si ještě poznamenal, že sto verst od Berislavi směrem k Taganrogu bydlí na rozloze 120 verst Tataři, step je zde „přátelštější“ a domky jsou v lepším stavu.

Dne 8. října se Bauer rozloučil s Taganrogem a vyrazil ráno v 6 hodin do Rostova na Donu. Cesta byla špatná, takže bylo možno cestovat jenom ve dne. Rostov měl asi 15 tis. obyvatel a nebyl tak pěkný jako Taganrog, bylo to však významné obchodní město, v němž se obchodovalo zvláště s vlnou. V prádelnách vlny na Donu — jedna z největších a nejsolidnějších patřila firmě Yames a spol. — pracovalo asi od 20. května zhruba do konce září na šest tisíc lidí a pralo se zde kolem 150 tis. pudů různé vlny, zejména tzv. liniové vlny z černomořských kolonií a dále merino. Liniová vlna přicházela až od Stavropole a vyvážela se do Francie, Belgie, Livorna atd. a merino (stálo 14½ rublů ve stříbře nebo na 80 zl za vídeňský cent) se posílalo do Anglie a do Moskvy. Tzv. černomořská vlna byla v Anglii velmi hledaná. Dále zde byl druh vlny pod označením kalmycká vlna za 3 ruble ve stříbře nebo 16 zl 14 kr za vídeňský cent; byla to načervenalá cápová vlna. Ode všech druhů vlny zde koupil Bauer vzorky.

Vedle vlny se zde obchodovalo se železem, se lněným semenem, s pře-puštěným sádlem (nebo máslem) ze Sibíře, z Kazaně, z Orenburgu²⁸ atd. Vyráběly se zde účelné svíčky se dvěma knoty, které velmi jasně a krásně hořely.

Jako komisionáře pro Rostov a pro nákupy v místě doporučoval Bauer rakouským podnikatelům bratra rakouského konzula v Taganrogu Marco Draskoviche. Většina obchodních domů z Taganrogu zde měla podle Bauerova zjištění své komandity, protože hlavní obchody se uzavíraly v Rostově, kdežto Taganrog byl významný pouze svou výhodnou polohou na Azovském moři.

Dne 9. října v 7 hodin ráno odcestoval Bauer z Rostova na Donu a po

²⁸ Orenburg, v letech 1937—1958 Čkalov.

půl hodině dorazil do „arménského města“ Nachičevanu — šlo o Nachičevan na Donu, založený roku 1779 Armény, kteří se vystěhovali z Krymu na ruskou půdu. Obchodovalo se zde hlavně s obilím a Bauer putoval přes poštovní stanici Smijevskij („podle našeho označení Gorskovskaja“), kde se na izolované poštovní stanici křižovaly cesty do Petrohradu, Moskvy, Taganrogu a Tbilisi; silnice zde žádné nebyly. Udělal odtud odbočku do Novočerkassku, hlavního města donských kozáků, pěknějšího a většího města než byl Rostov a Taganrog, ale bez obchodu. Navštívil zde pouze bazar, aby zjistil, že obchod zde nezdolal, a to též z toho důvodu, že kozáci údajně nedovolovali, aby se tam usazovalo ruské obyvatelstvo. Prohlédl si také několik kostelů a jiných budov, ale nenalezl zde nic pozoruhodného. Bydlel v poštovním hostinci, kde hostinskou byla vdova narozená v Baden Badenu.

Z Novočerkassku se Bauer vrátil a pokračoval přes stanici Smijevskij, kde přespal, do Stavropole na Kubáni, kam dorazil v 15 hodin. Ve Smijevském se seznámil s institucí ruských poštovních stanic, které si velmi pochvaloval. Na každé stanici byl pokoj pro cestující s pohovkou, židli a se stolem, na přání se zde topilo, aniž by bylo třeba úplaty, a nanejvýš se dávalo 15 kr zpropitného, když cestující zůstal přes noc.

Dne 10. října pokračoval Bauer v 5 hodin ráno do Arai, poté překročil na plovacím (nebo létavém) mostu Don, pokračoval přes nekonečnou step a mezi 11. a 12. hodinou noční dosáhl konečné linie, od které mu zbývalo do Tbilisi ještě $722\frac{1}{2}$ versty.

Po nepřetržité jízdě dorazil 12. října ráno do „přátelského města“ Stavropole s asi 10 tis. obyvateli. Bauer dospěl k závěru, že nejde o žádné obchodní místo, neboť obchody se zemskými plodinami se zde konaly jen v době jarmarků. Navštívil zde německého hodináře a poznačil si, že teprve zde se mohl opět konečně napít vody, kdežto předtím během své dvanáctidenní cesty z Oděsy byl odkázán jenom na vodní melouny.

Dne 13. října večer dojela výprava do Georgijevska, odkud nebylo možno cestovat podle nařízení po západu slunce. Při Bauerově příjezdu do města zde probíhal právě jarmark, takže nemohl dostat v hostinci žádné ubytování, našel ale přístřeší v soukromém domě. Druhý den ráno ve 4 hodiny poslal sluhu do poštovního domu, a ač měl podorožnou se dvěma orly a poštovnímu písaři nabídl stříbrný rubl za opatření koní, nebylo možné zde žádné koně zjednat. Nakonec mu poskytl koně přítel jeho domácího, takže Bauer mohl v 5.30 hodin vyjet na další cestu. Zaznamenal si, že tři hodiny odtud jsou lázně Pjatigorsk, které měly název od pěti hor, mezi nimiž ležely.

Z Georgijevska bylo podle jeho zjištění okolí stále krásnější. Překročil zde řeku Potkumak, která bývala v květnu tak dravá, že se muselo často zůstat v Georgijevsku i čtrnáct dnů.

Dne 14. října dojel Bauer do „nevýznamného místečka“ Jekatěrino-gradsku (přes řeku Valk zde byl dobrý most), kde dostal k doprovodu kozáka. Od Stavropole počínaje bylo každou polovinu hodiny jízdy kozácké stanoviště na dřevěném lešení, pod nímž byly obytné domky kozáků, aby pozorovali „nepřátelské obyvatele Kavkazu“. Poznačil si rovněž výhodu cestování v Rusku spočívající podle něho v tom, že jakmile se jednou

cestující nacházel na ruské půdě, nebyla mu v žádném městě prohlížena zavazadla a nikdo se jej také neptal po jeho cestovním pasu. Služebnictvo se nedomáhalo zpropitného a i žebráky viděl zřídka.

Další cesta pokračovala 15. října s jedním kozákem. Popsal zde systém, kdy doprovázející kozák obdrží dokument, který je v knize označen jako Kritelist, ten odevzdá na dalším stanovišti, kde se dostane cestujícímu doprovodu dvou, ale taky až čtyř mužů. Protože „náš milý kozák“ přikazoval, aby Bauerova pětka jela pomaleji, zavolal na něho Bauer, aby šel pryč, což kozák vzal zcela vážně a výpravu opustil. Bauer si pochvaloval, že se tak nemuseli starat o svůj konvoj a dojeli večer o půl šesté hodině do stanice Kotlarevskaja. Zde se ohlásili u kozácké hlídky za vesnicí, ukázali jí podorožnou, načež jim kozáci dali k dispozici pět mužů, radili ale odjet až v 5 hodin ráno, čehož Bauer uposlechnul. Liboval si počasí — dosud nepotřeboval kožich — a rovněž ho uchvátil impozantní pohled na Kavkaz v dáli.

Dne 15. října v 17 hodin dorazila výprava do Vladikavkazu,²⁹ „hezké pevnosti na Kavkaze“. Bauer se podívoval nad tím, že ani kupci první třídy v Oděse tuto oblast nikdy nenavštívili a ujišťovali ho, že na celé trase až do Tbilisi nedostane nic požitelného k jídlu, zatímco ve všech ruských městech, jak konstatoval, bylo dobré jídlo, nejvzornější obsluha a francouzská vína nejlepší kvality. Ani v nejlepších hostincích v Německu, Itálii a ve Švýcarsku nejedl prý tak dobře, jako v Taganrogu, v Rostově, ve Stavropoli a ve Vladikavkazu. V Rusku to byly ovšem jenom zcela obyčejné hostince, takže bylo nutno vzít s sebou lůžkoviny nebo přikrývky a polštáře, a nebylo možno je srovnávat s velkolepými hotely u nás. Cestování prostřednictvím poštovních koní z Oděsy až na perskou hranici, což činilo přes 300 rakouských mil,³⁰ bylo však mnohem levnější než v celé Evropě. U svého vozu měl pět koní, kteří stáli 1½ kopejky, tj. 2—3 krejcarey za verstu, každý kůň tedy přišel v průměru na 2½ kr. U rakouských poštovních stanic o dvou mílich by to dělalo 3 zl 25 kr. Poznačil si že v povozu bylo jen pět osob: on, Conzenbach, sluha a dva poštovní pacholci. Nehrozilo rovněž nebezpečí přepadení Cerkesy, jak se u nás věřilo. Až na perskou hranici projel mnoho nocí, čteme dále, a nebyl ani v nejmenším znepokojen, a nevezl s sebou žádné zbraně.

Dne 16. října opustil v 7.30 hodin Vladikavkaz a asi pět verst za městem začala cesta přes Kavkaz, jehož krásy a zejména Kazbek na něho hluboce zapůsobily. Stoupání bylo příčinou toho, že do 17 hodin ujeli jen 58 verst. Cesta pokračovala až po Dušet, kde začínala Asie, tj. asi 120 verst, které se musely ujet za dvacet hodin, potom zbývalo do Tbilisi ještě 51 verst. Za pozoruhodné považoval vesnice s velkými kamennými domy a s početnými stády koz a ovcí. Začínaly zde tlustocasé ovce, což byl druh ovcí, které měly místo ocasu široký výrůstek obsahující 4—5 liber tuku. Obyvatelstvo zde bylo „zcela jiného druhu“ než Rusi.

Projeli cestou kolem nové pevnosti Šarakovskij, přes poštovní stanici

²⁹ Vladikavkaz, poté dočasně Ordžonikidze.

³⁰ Rakouská míle byla 7,5859 km.

Kazbek, pevnost Daliar a poštovní stanici Kobi. Zjistil, že na cestě existuje velká frekvence, neboť stále potkávali nákladní vozy tažené buvoly a voly a také velbloudy a koně s náklady.

Dne 17. října vyjel Bauer brzy ráno z Kobi a 18. října o druhé hodině ranní spatřil cíl své cesty Tbilisi; cesta z Oděsy sem trvala dvacet dní. Ubytoval se v hostinci Carlo — bydlel zde velmi příjemně a jedl podle vídeňského způsobu — takže majitele Itala Carlo a jeho hostinec vřele doporučoval. Již cestou se však Bauer dozvěděl, že kníže Voroncov bude nepřítomen. Nacházel se totiž na inspekční cestě a jeho návrat se předpokládá až za 24 až 25 dní. Tuto konkrétní skutečnost zjistil Bauer u ředitele gubernátorovy kanceláře generála Čerbinina, k němuž jej Carlo zavedl.

U obchodníka Blota čekala Bauera další nepříjemná zpráva, že totiž šest beden zboží, které mu byly poslány už v červnu, leží už šest týdnů v Radut-Kalé a pro nedostatek koní nemohlo být toto zboží dosud expedováno.

Dne 19. října navštívil Bauer bazar a karavanseráje, které sloužily k odpočinku karavan při karavanních cestách a v obchodních městech, přičemž šlo často o značně nákladné budovy. Konstatoval, že na bazaru je čilý život a že bazar a krámy v přilehlých ulicích obsahovaly podle jeho kalkulace tak velké množství zboží, jako brněnský městský trh. Některé vídeňské artikly, jako byla zrcadla, peněženky, jezdecké bičiky, hole, lornony, rukavice, malé stojací hodiny, parfumerní zboží aj. zde stály trojnásobek než v Rakousku, i vzhledem ke clu však vyhovovala pouze lepší kvalita. Velmi oblíbeným artiklem zde byly podle jeho zjištění kaučukové výrobky. Zaujaly ho dále krámy se zeleninou a s ovocem, obchodníci s tabákem a s pokrmy, s likéry a s cukrem; směs krojů, národností a jazyků, východní mravy, způsob stavby domů, to vše dělalo hluboký a příjemný dojem. Velmi pohodlné shledal směnárny: směnárníci seděli venku na ulici, měli před sebou stoly, na nichž byl výběr zlatých, stříbrných a měděných mincí a ruských papírových peněz. Vše bylo možno směniti za jedno-percentní rabat.

Ve velkém zde nebylo možno očekávat podle Bauerova přesvědčení rozsáhlé obchody, ale v malém při vhodné zvoleném zboží — mezi vyššími kruhy vládl pařížský a vídeňský vkus — byl možný značný výdělek.

Výstřel z děla oznámil poledne a Bauer spěchal za generálem Čerbininem, který otevřel jeho doporučení, přečetl adresu brněnského komitě určenou knížeti a řekl, že o celé dosavadní korespondenci je informován a otázal se Bauera, co si přeje dělat do návratu knížete. Považoval za zcela vyloučené, aby Bauer odjel, aniž by se s knížetem setkal.

Bauer řekl Čerbininovi, že mezitím pojedje do střediska severozápadní Persie (Iránu) Tabrízu a k tomu účelu si vyžádal kurýra pro cestu tam a zpět, dále požadoval doporučení na gubernátora v Jerevanu, na náčelníka v arménském Nachičevanu, na ruského generálního konzula v Tabrízu a na tabrízského perského generálního gubernátora, jakož i příkaz pro celní úřady, aby mohl vzít s sebou do Persie své dvě bedny vzorků.

V pondělí dostal Bauer potřebná doporučení, nato navštívil gruzínského knížete Melnikova a liboval si večerní návštěvu termálních lázní, kde

stála celá procedura asi 2 zl. Předtím v neděli 20. října šel do katolického a ruského arménského kostela, pozval k jídlu a do divadla přítele Blota a potom navštívil některé německé kolonie na venkově, kde zjistil, že zejména němečtí řemeslníci si zde stojí velmi dobře. Zmíněné pondělí 21. října přijel se svými dvěma bednami vzorků k hlavnímu celnímu úřadu (ředitel Mentzenkampff s ním mluvil německy) a přípravy k cestě do Persie pokračovaly ještě následující den. Dne 23. října v 9 hodin vyrazil Bauer na další cestu. Jako obvykle měl u svého tarantasu pět koní a jeho kurýr se třemi koňmi jel napřed. Asi 80 verst od Tbilisi projížděli tzv. asijským Švýcarskem, zejména od stanice karavanseráje na řece Aristaba po Achtin, odkud pokračovali přes Asslambeglu a Delišan, a přestože bylo teprve odpoledne, nejeli dál vzhledem k nebezpečí loupežného přepadu.

Dne 25. října (vyjížděli opět v 5 hodin) vzali vzhledem k příkrým kopcům místo pěti koní koní sedm a pokračovali přes Čibochlu do Jerevanu, kam dorazili ve 4 hodiny odpoledne. V Jerevanu navštívil Bauer gubernátora Nazarova (mluvil s ním přes půl hodiny a musel odmítnout jeho pozvání, posteskl si, že ve městě není žádný hostinec a dospěl ke zjištění, že domy, kroje a mravy jsou již zcela asiatské) a 26. října večer dorazili do arménského Nachičevanu, odkud byl impozantní pohled na Ararat. Nachičevan měl podle Bauera 1200 domů a pět tisíc obyvatel a měl již zcela perský charakter. Příští den v 8 hodin ráno přijal Bauera okresní šéf a při tomto setkání tlumočil policejní mistr Engelhard. Po jednání na celním úřadě, kde byly formality vyřízeny během krátké doby, navštívil pomník praotce Noa,³¹ vzdálený asi 1½ versty od města. Tvořila jej podzemní kaple a byl dobře konzervován. Vykonal rovněž návštěvu u jistého Ismail Chana mluvícího velmi dobře rusky, který vlastnil spolu se svým bratrem největší pozemky v okolí. Získal od něho informace o místních zemědělských produktech. Obědval u okresního šéfa a musel mu slíbit, že při zpáteční cestě bude bydlet v jeho domě. Odpoledne v 16 hodin vyjeli v doprovodu čtyř tatarských vojáků a v 19.30 hodin přijeli do Džulfy. Na perskou půdu vstoupili 28. října: ráno v 8 hodin překročili řeku Araks a dosáhli Merandu, což bylo první místo v Persii. Přijeli tam v 9 hodin večer a nacházeli se zde na polovině cesty do Tabrízu, Ruskem projeli po souši 308 mil, což bylo 2158 verst. V ruské carské karanténní stanici na řece Araksu navštívil Bauer komisaře Raškova, k němuž přišel i druhý komisař Damjanovich pocházející z Uher a pracující 25 roků v ruských službách. Mluvil velmi dobře německy, znal dokonce Brno a když na něho Bauer promluvil maďarsky, projevil radost, že může opět po mnoha letech konverzovat v mateřském jazyce.

Byla zde velmi živá frekvence a stále potkávali velbloudy a koně se zbožím, často jich bylo společně 30 až 50, a muže a ženy na koních. Byli již připraveni rovněž jejich objednaní koně — čtyři pro náklady, tři jezdecké koně pro Bauera, Conzenbacha a sluhu, dva jezdecké koně pro je-

³¹ Šlo o údajný náhrobek praotce Noa, jemuž Arméni připisovali založení Nachičevanu. Srov. OSN, 17. díl, Praha 1901, str. 987.

jich kurýra a dále čtyři tatarští jezdci. Marand mohli tak opustit opět v 5 hodin ráno.

Do Tabrízu dorazil Bauer s doprovodem 29. října v 17 hodin. Vyhledal zde ruského generálního konzula Aničkova, přijal jej však jeho sekretář Tengoborskij, o němž si Bauer poznamenal, že tento mladý muž mluví německy jako rozený Němec a zná velmi dobře Vídeň a Brno. Tengoborskij mu byl plně k dispozici, stejně jako kancléř konzulátu Vasil Ivanovič Sevrugin.

Dne 30. října vyrozuměl ruský generální konzul v Tabrízu o Bauerově příjezdu představeného místních obchodníků Višněgorodcov, který Bauera ihned navštívil a pozval ho na bazar a do karavanseráji. O velikosti obchodů v Tabrízu slyšel prý Bauer hodně již na své cestě, ale o tak velkém rozsahu ani nesnil. Napočítal zde na dvacet větších karavanserájí a zásoby zboží na lipských veletrzích nebo na bývalých veletrzích v Bergamu, popř. taky ve vídeňských skladech, nebylo možno srovnávat s množstvím zboží, které našel Bauer zde.

Dne 31. října přišel opět Višněgorodcov a Bauer dal otevřít své dvě bedny vzorků. Společně věnovali jejich prohlídce tři hodiny a Višněgorodcov mu slíbil, že o jeho vzorcích promluví s předními kupci a uspořádá s nimi ve svém domě setkání.

V pátek 1. listopadu, který zde byl svátkem, byla pro Bauera uspořádána na ruském generálním konzulátu zábava s perskou hudbou a zpěvem a v sobotu 2. listopadu šel Bauer s Conzenbachem k Višněgorodcovovi, kde byli i tři nej přednější tabrízští kupci. Čtyři hodiny procházeli jeho vzorky a prohlásili, že kdyby měl Bauer vhodné zboží s sebou nebo je mohl dodat během dvou měsíců, protože hlavní prodej zde trval od prosince do konce února, koupili by sami za označené ceny zboží za 10 až 20 tis. dukátů.

Bauer navštívil v Tabrízu také více obchodů se sukny a dospěl ke zjištění, že hlavním artiklem, se kterým by se mohl dělat v Tabrízu solidní obchod, je sukno, a to za nákupní cenu 2 zl 30 kr až 4 zl, lesklé, v kompaktní kvalitě a ve schůdných barvách. Jeden obchodník se sukny chtěl prý udělat ihned objednávku na jeho vzorky suken za 10 tis. dukátů, dodá-li mu zboží do Tabrízu do počátku února. Tabrízští kupci prohlásili za vyhovující třebovské,³² svitavské, liberecké aj. sukno, zejména ale liberecké zboží. Bauer konstatoval, že jako v každém obchodním místě se i zde dělaly termínované obchody na dva až šest měsíců, ale taky z valné části obchody za hotové.

Z rakouských průmyslových výrobků považoval Bauer dále za vhodné pro perský trh samet, manchester, bílou záclonovinu s červenými nebo modrými malými kvítečky nebo puntíky, potiskované vlněné mušelíny atd. Z tohoto zboží zde prodávaného nakoupil Bauer rovněž vzorky. Z jím dovezených vzorků jich považovali tabrízští kupci jako vyhovující pro Persii celkem 37. Z drobného železného zboží byly shledány jako vhodné hodiny se skleněnými poklapy (podle Bauerových vzorků k prodeji za 3 až 4 rub-

³² Rozumí se Moravská Třebová.

le ve stříbře), mimořádně draho se zde prodávaly perleťové knoflíky (největší část, kterou vykalkuloval na 30 kr, se zde prodávala po 2 zl 54 kr), dále by zde byl odbyt pro husté hřebeny (hnidáky), harmoniky, krabice bez bližšího vymezení, příruční zrcadla aj., které byly podle Bauerových vzorků a svou cenou shledány jako velmi konvenující. Ceny počítal Bauer včetně dopravného se 45⁰/₀ přírůžkou na všechny své vzorky. Za pozoruhodné naopak považoval, že mnohé artikly zde proti jeho očekávání odbyt vůbec nenacházely, jako plátno, které zde nebylo vůbec žádáno a nepoužívalo se ho ani na košile, neboť ty se zde nosily buď bavlněné nebo hedvábné, dále to byly látky s velkými kostkami, žluté potiskované zboží a také černé a šedé zboží, a to v žádném artiklu. Naopak jako velmi vhodné pro Persii se ukázala světle modrá a černá sukna.

Dalším důležitým zjištěním byla cena suken, a to se skontem nebo bez skonta. Pro zboží označované jako německé bylo obvyklé 37¹/₂⁰/₀ skonto nebo termínový obchod na 30 měsíců, pro ostatní zboží se používalo skonto ve výši 30⁰/₀. Peršané byli ale podle Bauerova konstatování tak chytrými a zběhlými obchodníky, že dokázali přesně kalkulovat cenu a stanovit ji za hotové nebo s tří až čtyřměsíční lhůtou.

Dne 3. listopadu si Bauer prohlížel zemské produkty, hedvábí v různých druzích, bobuli řešetlákovou,³³ duběnku (háčku),³⁴ bavlnu, vlnu, koží srst, vosk a také troubele dýmek a z místních manufakturních výrobků koupil vzorky. Zjistil rovněž, že velký odbyt měly v Tabrízu vlněné ponožky v pestrých barvách a s pěkným designem a potom rukavice zhotovované v místě. Vzorky obou artiklů proto rovněž zakoupil. Protože zde ale chyběla příslušná příze, byl vyzván z několika stran, aby ke svým zásilkám zboží přiložil i sortiment mykané příze.

Dne 4. listopadu byl Bauer téměř celý den v karavanserájích a večer jednal s Višněgorodcovem o navázání přímých obchodních styků s Persií. Dohodli se, že pošle Višněgorodcovovi zkušební zásilku zboží, které oba vybrali a uznali za vhodné, a že Bauer se pokusí zaslat také ty artikly, které nebyly u nás do té doby vyráběny, měly ale v Persii velkou spotřebu a od kterých přiveze domů vzorky. Prodej tohoto zboží měl převzít Višněgorodcov za provizi, o jejíž výši, jakož i o dopravních nákladech, o portu a rovněž o skladném, učinili oba dohodu. Prodejní provize byla stanovena na 5⁰/₀ v tom případě, kdyby obrat nedosáhl 20 tis. rublů ve stříbře, kdežto při vyšším dosaženém obratu to měla být 3⁰/₀. Tyto podmínky byly stanoveny pouze pro kalkulaci, jinak ale údajně při čestnosti Višněgorodcovově nebyly podle Bauerova přesvědčení žádné podmínky nutné. Zvlášť vysoce kladně hodnotil Bauer skutečnost, že obchody s Persií se měly konat pod ruskou ochranou.

³³ Slo o rhamnus (řešetlák), rostlinný rod čeledi řešetlákovitých, hustě listnatý keř, jehož neuzrálých a zelených plodů se užívalo hojně k barvení koží a papíru na žluto a rovněž zejména k potiskování kartounu. Několik druhů řešetláku rostlo v jižní Francii, v Německu, Uhrách a Persii. Srov. OSN, 21. díl, Praha 1904, str. 598 a 646—647.

³⁴ Duběnky byly druhem hálek či cecidií, jež vytvářely různé druhy žlabatek na dubech. Mnohé háčky obsahovaly tříslovinu. Srov. OSN, 8. díl, Praha 1894, str. 79—83.

V Tabrízu strávil Bauer ještě 5. listopad, kdy si prohlížel anglické a švýcarské výrobky dovážené do Persie a poznamenával si jejich ceny; zejména anglické výrobky zde byly ve velkém množství. Dne 6. listopadu navštívil ředitele firmy Ralli a spol. pana Petrocchino. Ten mu poskytl další informace a zejména mu dal vzorky nejžádanějších látek, jako bylo kaliko,³⁵ indienne³⁶ a bílé nebělené bavlněné látky, které Peršané sami barvili na bleděmodro a používali je k přehozům, které zde nosily všechny ženy. Ročně se jich prodalo v Tabrízu údajně na dva milióny kusů.

Téhož dne odpoledne byl Bauer přijat a velkou pompou perským generálním gubernátorem princem Hamsou Mirzou, v jehož přítomnosti strávil spolu s Tengoborským a se Sevruginem tři čtvrtě hodiny.

Z Tabrízu odjížděl Bauer zřejmě spokojen. Byl přesvědčen, že přispěl k rozvoji rakouského průmyslu a obchodu a mohl doufat, že jím byla otevřena obchodní cesta do Persie — tak aspoň čteme v jeho zprávě. Pod tímto dojmem proběhly přípravy ke zpáteční cestě. Rozloučil se s Višněgorodcovem (ten mu daroval perskou šavli a doprovodil ho spolu se šesti předními kupci za hranice Tabrízu) a jeho expedice čítající kromě čtyř Tatarů daných mu k dispozici 15 jezdců se vydala na zpáteční cestu.

Večer přijeli do Safianu, dne 7. listopadu v 10 hodin do Marandu, kde se teprve rozloučili s Tengoborským, který je až do tohoto místa doprovázel, večer dostihli vesnici Eifrandibi a 8. listopadu v 10 hodin překročili opětovně řeku Araks a ocitnuli se znovu na ruské půdě. Dále se vraceli přes Nachičevan, kam dorazili večer v 8 hodin, dne 9. listopadu pokračovali přes Kivechskoj a 10. listopadu v 7 hodin večer spatřili opět Jerevan. V Jerevanu navštívil Bauer 11. listopadu bazar, kde si obstaral vzorky ječmene a pšenice, a večer byli v Tchibochlu, kde již napadl sníh. Dále jeli přes Achtin a do Tbilisi se Bauer opět vrátil 13. listopadu odpoledne, tj. za 16 dní.

V Tbilisi propustil kurýra Surapa, který ho doprovázel 22 dní, a rozloučil se s ním malým dárkem. Dne 14. listopadu ve společnosti již zmíněného obchodníka Blota navštívil Bauer depot ruských výrobků, což byla velká budova, kde byl určen pro každý artikl vlastní pokoj nebo salon, pro každou branži zde byl jeden až tři příručí a nacházely se zde hezké věci, zejména sukno za odpovídající ceny. Kupon suken zde koupil a rovněž několik foulardových látek na vesty³⁷ atd. za velmi levné ceny.

Ve Tbilisi byl Bauer dále ve společnosti jistého von Ducroicy, kterého však blíže necharakterizuje, a protože kníže Voroncov se již z inspekční cesty vrátil, podařilo se Bauerovi zjednat si u něho na 15. listopad přijetí, aby mu tak mohl předložit písemně své myšlenky o přímém obchodu mezi Rakouskem a Zakavkazskem. Mluvil s ním v poledne $\frac{3}{4}$ hodiny, večer spolu pojedli a potom mluvil Bauer $\frac{1}{2}$ hodiny s kněžnou a téměř hodinu s knížetem. Své návrhy předal Bauer knížeti Voroncovovi i pí-

³⁵ Kaliko je bavlněná tkanina.

³⁶ Indienne byl druh kalika.

³⁷ Foulard byla hedvábná tkanina s vícenitovou taftovou vazbou, která se používala zejména na pánské vesty.

semnou formou a svůj francouzsky psaný dopis otiskl jako přílohu své knihy.³⁸

Dopis je datován 5., popř. 17. listopadu 1850 a píše se v něm, že Zakavkazsko, pokud je Bauer zná, by se mohlo stát jak svým klimatem, tak i půdou jednou z nejrozvinutějších zemí a Tbilisi prvořadým obchodním střediskem. Tohoto stavu by mohlo být dosaženo průmyslem, zemědělstvím a pochopitelně obchodními styky. I kdyby nemohlo být všech těchto tří prostředků užito zároveň, a kdyby se Bauer spokojil začít pouze obchodem, zprůměrnění a zlepšení v obdělávání půdy by toho bylo přirozeným důsledkem.

Podle zpráv, které dostal Bauer od pana Višněgorodcova v Tabrízu, píše se dále v dopisu, získávají Peršané valnou část potřebného zboží z druhé a dokonce z třetí ruky, zvláště sukna jsou expedována do Smyrny, odtud jsou prodávána do Konstantinopole a posléze jsou transportována do Tabrízu, avšak mnohé z rakouského zboží je také expedováno přímo do Konstantinopole. Bauerovy vzorky prozkoumalo u Višněgorodcova několik perských obchodníků a ti je shledali velmi vhodnými, takže Bauer se dohodl s Višněgorodcovem — jak je nám již známo — aby se postaral o prodej jeho zboží v Persii s tím, že mu poskytne provizi.

Nejvhodnějším místem pro zprostředkování tohoto obchodu se Bauerovi jevilo svou zeměpisnou polohou Tbilisi. Za tím účelem by bylo nutno podle přesvědčení Bauera vytvořit mimo město bezcelní sklady, to znamenalo, že balíky zboží, které by byly prodány pro reexport, by byly zaplombovány celními úřady a takto by byly transportovány až k hranici. Pokud šlo o zboží pro vnitřní ruský trh, muselo by být procleno podle stanovených tarifů. V tomto skladu by mělo být deponováno všechno evropské zboží a vytvoření tohoto skladu by nabídlo trh dokonce i pro produkty ruských manufaktur; Bauer sám našel v Tbilisi za vhodné ceny produkty vyrobené v Rusku. Jakmile by byl tento sklad podle skutečných obchodních principů zřízen, Gruzie a zejména Tbilisi by tím získaly převahou obchodní činnost, z čehož by těžili i majitelé půdy. Náklady nutné na výstavbu by mohly být brzy kryty z výsledku tranzitního poplatku ve výši 2—3%, přičemž zvláště výhodný by byl podle přesvědčení Bauera výměnný obchod. K založení tohoto skladu se zdála být velmi příznivá doba v souvislosti s probíhajícím jednáním o snížení celních tarifů. Pokud šlo o dopravu z Radut-Kalé, každý dopravce „z naší země“ sám zakoupí nutný počet koní, aby dopravil zboží až do Tbilisi a odtud do Tabrízu, a stejně i naopak.

V případě, že by vláda nebyla ochotna nést náklad spojený s výstavbou několika mostů, pokračuje Bauerův návrh, které by byly nutné pro spojení Radut-Kalé — Araks, bylo by velmi vhodné vytvořit akciovou společnost, která by tento podnik provedla na svoje náklady. Bauer rovněž předpokládal, že v brzké době se budou v Tbilisi etablovat bankovní domy.

Ačkoliv moje návrhy mají za cíl výhody pro ruskou vládu — píše dále Bauer — jsou zároveň velmi povzbudivé pro „naše výrobce“, neboť ti budou mít větší jistotu uskladněním zboží ve skladu v Tbilisi, i když bu-

³⁸ Srov. Bauerovu knihu uvedenou v pozn. 14, str. 58—60.

dou platit poplatek 2—3%, než kdyby své zboží uskladňovali v Persii. Podle Bauerových zkušeností pak nemohl mít úspěch žádný obchodní podnik, pokud nebyl založen na vzájemných zájmech.

V případě, že by kníže Voroncov byl ochoten přijmout Bauerovy myšlenky a jestli by považoval jeho pomoc za užitečnou pro jejich realizování, byl Bauer připraven vrátit se příští rok na své vlastní náklady do Gruzie, aby tam strávil asi jeden měsíc. Podle jeho přesvědčení bylo rovněž potřebné oznámit formou reklamy co nejdříve vytvoření svobodného skladu, protože v srpnu nebo v září měly přijít do Tbilisi už první zásilky zboží a Bauerovi obchodní cestující měli být na cestě do Persie už v srpnu.

Bauer byl rovněž přesvědčen, že k pokroku v obdělávání půdy a k oživení činnosti gruzínských výrobců musí být vytvořena společnost pro nákup tuzemských výrobků v sezóně a jejich uložení musilo být realizováno v Tbilisi, aby evropští obchodníci a producenti, kteří se do Gruzie odeberou, neztráceli čas nákupem. Bylo by proto velmi nutné, aby kníže Voroncov vzal tuto společnost pod ochranu, protože fondy, které měly činit asi 150 tis. rublů ve stříbře, bylo snadné shromáždit. Bauer sám sliboval, že bude-li mu to umožněno, je připraven poskytnout část kapitálu a věřil, že páni Mahs, Ephrussi a Stieglitz³⁹ a dokonce i baron Sina, stejně jako „naše komité v Brně“ budou ochotni přispět k tomuto důležitému podniku. Mnoho perských výrobků, jejichž vzorky mám — čtete dále — je velmi vhodných pro Evropu, a vzhledem k tomu, že produktivní síly zakavkazských zemí nebudou moci zpočátku stačit pro výměnu zboží, mohly by být perské výrobky za polatek 2—3% rovněž uskladňovány v Tbilisi.

Závěrem vyslovoval Bauer přesvědčení, že vytvoření společnosti s uvedeným cílem nalezne v Evropě velký ohlas, zvláště když se bude tato společnost skládat z mužů známých jmen, neboť jen takto může být zaručena důvěra v ceny a v pravidelnosti těchto transakcí.

Na tyto návrhy odpověděl kníže Voroncov dopisem z 8. listopadu 1850.⁴⁰ Kníže v něm sděluje, že si váží Bauerova úsilí a toho, že podnikl velkou a těžkou cestu, aby na místě samém prostudoval potřeby a zdroje zakavkazských provincií a Persie a aby našel prostředky k navázání obchodu založeného na vzájemných zájmech. Návrhy obsažené v dokumentu, který jste mně zaslal po vaší návštěvě v Tabrízu a po tom, co jste se seznámil se stanoviskem obchodníků v Zakavkazsku — čtete zde — potvrzují ještě více naděje, které jste vkládal ve svou cestu, a vysoké mínění, které jste si vytvořil z našeho osobního vztahu. Kníže dále vyslovuje přesvědčení, že musí Bauera informovat o tom, že jeho projekty zcela schvaluje, pokud jde o vybudování dočasných skladů v Tbilisi pro zboží, které může být z nich dále odesíláno do Persie zaplombované celními úřady, nebo které by mohlo být uvedeno do oběhu v tuzemsku po zaplacení vstupních poplatků. Voroncov se dále domníval, že může přijmout rovněž ústní návrh Bauerův, že vybuduje tyto sklady na vlastní účet, přičemž vláda by

³⁹ Alexandr Stieglitz (porušeno Štyglic), zemřel 1884, ředitel říšské banky a zakladatel uměleckého učiliště v Petrohradě, syn Ljudviga Ivanoviče Stieglitze, ruského peněžníka německého původu. Srov. OSN, 24. díl, Praha 1906, str. 126.

⁴⁰ Srov. Bauerovu knihu uvedenou v pozn. 14, str. 60—62.

mu poskytla postačující pozemek v blízkosti celnice. Tato koncese však mohla být Bauerovi udělena pouze v případě, že dokončí stavbu skladů do tří let, jinak by se pozemek vrátil do vlastnictví koruny. Kromě toho sklady by musely být vybudovány tak, aby poskytovaly vládě veškerou jistotu, to znamená, že by nemohly být obavy ani z požáru, ani z podloudnictví. Takto vybudované sklady by mohly být vzhledem k jejich obecné užitečnosti zbaveny daní z nemovitostí placených ve prospěch města. Dále se rozumělo samo sebou, že sklady by musely být pod stálým dohledem zaměstnanců celního úřadu, kteří by od nich měli klíče zároveň s obchodníky, celníci by ale museli být v určitých denních hodinách stanovených pro obchodní operace stále přítomni. Později by bylo také třeba určit detailnější poplatky za skladování zboží nebo za nájem, které by byly odváděny ze skladovaného zboží v Bauerův prospěch. Voroncov se předběžně domníval, že by poplatky nemohly překročit v žádném případě 3% z fakturované hodnoty zboží za celou dobu stanovenou zákonem pro skladování, to znamenalo za rok, počínaje příchodem zboží do přístavu, kde bude vyloženo.

Voroncov dále považoval rovněž za podnik nejvyšší užitečnosti vytvoření společnosti pro nákup a export zakavkazských výrobků. Jestliže měl být tento podnik vytvořen pod Bauerovým jménem nebo jménem jiné osoby zplnomocněné k tomuto účelu, nebránilo nic v tom, aby se přistoupilo k navrhovaným operacím, jakmile to bude Bauer považovat za vhodné. Kdyby naopak Bauer považoval za nutné vytvořit k tomuto účelu akciovou společnost, bylo nezbytné sdělit Voroncovovi předem stanovy této společnosti, aby je mohl předložit podle zákona k předběžnému zkoumání vládě.

Pokud šlo o tranzit zboží přicházejícího z Persie, nebránilo podle Voroncova nic v jeho provádění. Předpisy už povolovaly tranzit tohoto zboží, když procházelo přes Baku, a Voroncov byl vybaven pověřením povolit v případě, kdy to obchodníci považovali za vhodné, aby perské zboží šlo přes jakýkoliv přechod ruské hranice s Persií. K otázce vytvoření akciové společnosti pro výstavbu mostů na tranzitní cestě oznamoval Voroncov, že bude vždy přijímat s velkým povděkem všechny návrhy tohoto druhu učiněné Bauerem nebo jeho jménem a že udělá vše, co bude v jeho moci, aby tyto návrhy byly brány v úvahu.

Závěrem se v dopisu opakuje Voroncovův vděk za všechnu přátelskou ochotu, kterou Bauer prokázal Zakavkazsku tím, že je navštívil.

Dne 16. listopadu byl Bauer s Ducroicym na celnici, kde zjišťoval a poznamenával si všechny zakavkazské celní sazby příslušné pro jeho vzorky. V neděli 17. listopadu si prohlédl město a okolí — navštívil ho carský architekt Scudier, kterého znal přes jeho strýce v Luganu ve Švýcarsku, a Němec Salzmann, který zde byl usazen přes dvacet let — a 18. listopadu pobýval znovu v přítomnosti knížete Voroncova. Ten se opětovně vyjádřil, že s jeho návrhy ve věci obchodu souhlasí. Dne 19. listopadu navštívil Bauer s Ducroicym a s jedním inženýrem místo, které kníže Voroncov určil k výstavbě bezcelního skladu. Leželo podle Bauerova přání v blízkosti celního úřadu, fronta měla asi sto vídeňských loktů⁴¹ a hloubka či-

⁴¹ Vídeňský loket měl 0,777 m.

nila 150 loktů. Týž den navštívil Bauer také civilního gubernátora knížete Babutova a doktora Andrejevského a večer byl knížetem Voroncovem pozván opět k večeři, pozvání však nemohl přijmout pro nachlazení.

Dne 20. listopadu slavil kníže Voroncov jmeniny a Bauer mu daroval přepychovou vzorkovnici zdobenou smaragdy a zlatem, která měla na prvním obalu vyobrazení knížete v čerkeské uniformě, a druhou vzorkovnici s portrétem cara Mikuláše. Pro nachlazení se Bauer nemohl účastnit ani plesu pořádaného při této příležitosti. Dvě hodiny s ním strávil doktor Andrejevskij, který měl hodnost generála a byl u knížete ve velké vážnosti. Jedna jeho medicína působila tak znamenitě, že příštího dne ráno, když jej Andrejevskij znovu navštívil, a sdělil mu, že kníže Voroncov byl jeho churavostí znepokojen, byl Bauer zcela uzdraven a cítil se dostatečně silný k odjezdu.

Dne 21. listopadu v 11 hodin nastoupil Bauer s doprovodem zpáteční cestu z Tbilisi. Byl opatřen kurýrskou podorožnou a doporučujícím dopisem na gubernátora Imeretie⁴² knížete Gagarina. Dne 22. listopadu projel přes Gori, 23. listopadu v 11 hodin v noci dorazil do Kutaisu a poznamenal si, že cesty jsou zde velmi špatné; zejména zde na úseku Malinskaja-Kvirilskaja byla cesta obzvláště těžko sjízdná, takže ačkoliv měl u tarantasu sedm koní, musel poslat deset verst pro čtyři buvoly a tato stanice o 24 verstách jej oloupila o osm hodin. Uvedl do svého záznamu, že Kutais leží na řece Rionu, má 8 tis. obyvatel a gubernátor Gagarin, jemuž byl adresován doporučující dopis knížete Voroncova, byl na cestách. Vyhledal proto v kostele (byla neděle) jeho zástupce knížete Tumanova a ten jej opatřil potřebnými doporučeními až na turecké hranice. V Kutaisu se Bauer setkal 24. listopadu se svým krajanem Ševčíkem, narozeným v Prostějově. Označil jej za vědecky vzdělaného muže, který pracoval dříve v ruských carských službách při místním hornictví, v té době se však zaměstnával zhotovováním cigár. Bauer byl stále u něho, pojedli spolu a potom nakupoval místní produkty. V Kutaisu se poslední dobou produkovalo mnoho hedvábí, sám kníže Čevčavadze ho vyráběl na 200 pudů. Nákupní doba pro hedvábí byla nejvýhodnější v říjnu a listopadu a rolníci je doma zpracovávali podobně jako u nás len pro domácí potřebu. Bauer se rovněž seznámil s hostinským Johannem Hrivnakem, vzdělaným mužem narozeným v Sedmihradsku, který mu byl velmi užitečný a jehož bylo možno doporučit pro spediční obchody a pro nákup místních produktů.

Večer 24. listopadu dorazil Bauer do Koni a 25. listopadu v 7 hodin ráno na ustiňackou nebo ustmeranskou poštu. Zde se musel rozloučit se svým tarantasem, který jej vezl přes tři tisíce verst, a dále pokračoval koňmo. Major Segidze mu opatřil čtyři koně pro náklad po třech rublech ve stříbře a čtyři kozácké koně, kteří se na každé stanici měnili. Ve 12 hodin překročil Bauer řeku Rion a večer v 7.30 hodin přijel do kozácké stanice Hamar. Zde ležel v horečkách ve studené místnosti s rozbitými

⁴² Imeretie byla původně částí gruzínského království, po porobení Ruskem zvláštní provincií zakavkazské oblasti. Srov. OSN, 12. díl, Praha 1897, str. 529—530.

okny jeden Kalmyk, Bauer připravil bujón, čaj atd., zatímco kozáci přinesli čerstvé seno, na kterém Bauer dobře spal.

Dne 26. listopadu v 11 hodin dosáhla výprava Ozurgeti. Těchto 53 verst procházelo nejkrásnějším okolím, Bauer ale doporučoval cestovat v horách a přes divoké potoky jenom ve dne. Kníže Kveril, na kterého měl doporučující dopis, poslal pro něho hned sluhu a přijal ho velmi radostně. Dal rovněž donést jeho zavazadla a prohlásil, že v cestě do Nikolajevska nemůže hned pokračovat, protože cesta vede pět hodin lesem, v němž byl krátce předtím zastřelen ruský agent Bozzo. Bauer proto zůstal u knížete, kam přišlo mezitím i několik důstojníků, místní náčelník atd., takže u stolu jich bylo na dvacet a zábava při víně, šampaňském a preferenci trvala do půlnoci a do postele se Bauer dostal teprve po dalších dvou hodinách. Příštího dne mu dal kníže k dispozici čtyři muže, s nimiž dne 27. listopadu ve 14.30 hodin dosáhli Nikolajevska, kde byla hranice Ruska na Černém moři. Tam zůstali přes noc u místního komisaře Gogitsjova a v 8 hodin dne 28. listopadu opustil Bauer ruské území. Za zaznamenání mu stálo, že na trase z Ozurgeti do Nikolajevska se vyrábělo mnoho vosku (na 8 tis. liber) při ceně 1 zl 50 kr za 2¼ libry. Vosk se nakupoval v listopadu. Dále zde bylo levné hedvábí a bukové dřevo.

Dne 28. listopadu v 8.30 hodin nasedl Bauer v Schurufu na tureckou bárku nebo feluku⁴³ (předtím mu dal syn zavražděného ruského agenta Bozza dopis pro svou matku; musil ho však položit na zem, neboť jakýkoliv tělesný styk by měl za následek čtyřdenní karanténu). Bauer dal Bozzovi ml. naopak několikařádkové doporučení na knížete Čerbinina v Tbilisi. Potom přijala Bauera paní Bozzová a dala mu svého druhého syna jako tlumočníka až po Trapezunt, kam si pronajali za 30 rublů ve stříbře mimojedoucí pobřežní loď (sandalu). Dne 28. listopadu dorazili ještě do Batumi na jižním pobřeží Černého moře, kde Bauer navštívil anglického konzula W. K. Holmese; ten už znal Bauerovo jméno z časopisů. Bauer se zde dozvěděl, že na úseku od Schurufu po Batumi a Archave se získává na 10 tis. batmanů⁴⁴ pro rakouský průmysl velmi zajímavého artiklu, jímž byl rybí tuk.⁴⁵ Batman stál 10 až 12 piastrů neboli vídeňská libra přišla na necelé 4 krejcary. Bauer předal Holmesovi akreditiv na 10 tis. piastrů na svého obchodního přítele Charnauda v Trapezuntu, aby mu poslal rychle zkušební zásilku tohoto tuku, i když bylo nutné koupit jej za vyšší cenu, protože sezóna k jeho prodeji již skončila (hlavní nákupní období bylo od února do dubna). Zároveň slíbil, že při svém příjezdu do Terstu mu dá poslat několik prázdných sudů. V době, kdy psal Bauer

⁴³ Feluka byla malá loď s vesly a plachtami.

⁴⁴ Batman byla arabská váha velmi obvyklá v Orientu, v Alepě a Konstantinopoli to bylo 7,71 kg, v Persii 5,98 kg a ve Smyrně 7,91 kg.

⁴⁵ V Bauerově zprávě je označen jako Thran von Delfinen (Marsouin Meerschwein). Plískavice (delfín) se lovili pro kůži, tuk a maso. Podle původu se rozeznával tuk velrybí, tuk tulení a vlastní rybí tuk, čili rybí olej. Používal se k vydělávání koží (v zámišnictví), k napouštění usní (v koželužství) a na výrobu mazadel, a lepších druhů na výrobu lacinějšího mýdla (srov. OSN, 22. díl, Praha 1904, str. 396—397, popř. 19. díl, Praha 1902, str. 59).

svou zprávu, měl malou zkoušku tohoto tuku už u sebe a zjistil, že tento tuk může být destilován zcela na bílo.

Večer nasednul Bauer v Batumi na plachetnici, která vyplula půl hodiny před půlnocí, a 29. listopadu dosáhla po cestě trvající 11 hodin Archave. Večer 30. listopadu v 9 hodin ráno přistáli pro bouřlivé počasí v Surmane. Zde po velice nepříjemné bouřlivé plavbě trvající 46 hodin našli ubytování v ubohé kavárně, a protože se o půlnoci počasí zlepšilo, pokračovala jejich sandala se zavazadly v další plavbě, kdežto oni ji následovali do Trapezuntu až druhého dne v 8 hodin ráno jinou felukou. V Trapezuntu (Trebzonu) přistáli za 4 $\frac{1}{2}$ hodiny a celá plavba po Černém moři od Nikolajevska po Trapezunt tak trvala 56 $\frac{1}{2}$ hodiny, totiž z Nikolajevska do Batumi 6 hodin, z Batumi nepřetržitě do Surmane 46 hodin a do Trapezuntu zmíněné 4 $\frac{1}{2}$ hodiny. Z Nikolajevska do Schurufu platil Bauer 4 ruble ve stříbře, z Schurufu do Trapezuntu 30 rublů ve stříbře a k tomu zpropitné 10 rublů ve stříbře, za feluku zaplatil 5 rublů, celkem tedy 49 rublů ve stříbře.

Trapezunt, do něhož připluli „za nejkrásnějšího počasí“ dne 1. prosince v poledne, byl velmi pěkně položen. Měl asi 40 tis. obyvatel a na bazarech zde vládl živý obchod, kdežto karavanseráje byly nedůležité. Naproti tomu v místních skladech byly zásoby zboží, které vzbuzovaly velký respekt. Sklady byly spojeny s příjemnými komptoáry a Bauerův přítel Charnaud jej seznámil s několika předními kupci, kteří si prohlédli jeho vzorky. Jako slibné pro místní spotřebu shledali hnědé jednobarevné flanely 7/4 lokte široké po 30 gr. ve světlých a tmavých barvách a dále liberecká sukna v ceně od 3 zl do 3 zl 30 kr. Charnaud dal Bauerovi dokonce objednávku na zkoušku asi na 50 kusů. Hlavním artiklem zde byly fezy, ty se odtud zasilaly ve velkém množství do Erzurumu ve vnitrozemí. Bauer jich přivezl domů spolu s údaji o jejich cenách pět kusů různých forem, které zde byly žádány. Projevil vděčnost zejména obchodnímu domu Alexander Berjantz a spol. a jeho prokuristovi Rügovi, kteří stáli pod rakouskou ochranou. Dne 3. prosince navštívil rakouského generálního konzula v Trapezuntu Cischiniho, který mu podal podrobné informace o místním obchodu. Trapezunt byl pro svou živou frekvenci parníků a pro spojení s Erzurumem, kam bylo zboží zasiláno, zejména pro Rakousko velmi pozoruhodným obchodním centrem, neboť všechny zásilky zboží z Rakouska do této oblasti se musily dít přes Trapezunt.

Dne 2. prosince strávil Bauer ještě na bazaru a ve skladech, aby shromáždil další vzorky prodávaných výrobků, 3. prosince večer byl u rakouského konzula, který zde požíval zvláštní úcty (byl přítomen i konzulův bratr a kancléř konzulátu Oculi) a dne 4. prosince ve tři hodiny odpoledne — opět za překrásného počasí — vyplul Bauer z Trapezuntu na anglickém parníku Kapitán Russel. Dne 5. prosince v 8 hodin ráno připlul do tureckého námořního přístavu Samsunu. Sem plynuly všechny dodávky zboží a zemědělských produktů, zvláště tabáku, koží, vlny, vlasu angory, bobule řešetlákové atd. z Amasie, Tokadu, Kaisarie, Sivasu, Ankary, Dijarbekru, ale i z Mosulu v severním Iráku, z Urfy (starého Uru otce Abrahama, zapsal si Bauer) a z ostatních vnitrozemských měst. Bauer využil osmihodinové přestávky v Samsunu a jel s anglickým konzulem

Quaracinem do města, kde navštívil bazar a opatřil si zde opětovně vzorky různých blíže neuvedených zemských plodin.

Po třináctihodinové plavbě dorazili do Sinope (Sinúbu) a potom pokračovali bez přestávky do Konstantinopole, kam připluli 7. prosince v 15 hodin po plavbě trvající tři dny a tři noci, když projeli téměř po celé délce Černé moře, tj. 560 anglických mil nebo 122 mil rakouských. Poté propluli Bosporem a připluli do Konstantinopole (Istanbulu). Ten byl v rakouských obchodních kruzích natolik známý, že Bauer upustil od jeho popisu. Bauerova návštěva zde platila opětovně bazaru a potom vyhledal rakouského generálního konzula, ministerského radu von Mihanoviche, který mu poskytl mnoho zajímavých informací. O mnohém mluvil Bauer rovněž s „talentovaným panem baronem Šlechtou“, zaměstnancem generálního konzulátu, který mluvil turecky a persky jako svou mateřštinou. Potom se Bauer odebral se svými dvěma bednami vzorků na celní úřad a jel s Conzenbachem a se svým místním agentem Labhardem do jeho skladů ve městě. Zde prošli Bauerovy vzorky, z nichž mnohé se opět ukázaly jako velmi vhodné pro místní spotřebu. Bauer proto dal svému agentovi, který požíval v každém ohledu jeho důvěry, zmocnění k tomu, aby navázal obchody se všemi vzorky, které nebyly jeho zbožím. Bauer byl ubytován v hotelu Evropa a 10. prosince navštívil opět bazar, kde si zapsal pozoruhodnou skutečnost, že perské produkty zde byly proti Tabrízu dvakrát dražší. Dne 11. prosince platila jeho návštěva několika místním bankéřům a také řediteli banky Aleonovi, k němuž byl doporučen baronem Sinou do výše milión piastřů.

Dne 12. prosince v 15 hodin nastoupil Bauer opět na loď, kde jej očekával ředitel Lloydovy paroplavební společnosti Marinitsch, se kterým jednal ohledně komunikace z Terstu do Batumi. Ten mu doporučil kapitána Federiga a opustil loď, která se dala v 15.30 hodin do pohybu. Pluli potom 14 hodin Marmarošským mořem a propluli Dardanelami.

Cestou přistáli na ostrově Sýrosu, kde dal Bauer oznámit svou přítomnost rakouskému konzulovi Rizzolimu a ten hned přistál se svou bárkou v blízkosti jejich lodi. Vzhledem ke karanténním předpisům však mohli spolu mluvit jen na určitou vzdálenost a každý vypil sklenici vína na zdraví císaře a ministra obchodu Brucka.

Další zastávka následovala na ostrově Korfu. Bauer zde vystoupil na pevninu a vzápětí se objevil rakouský generální konzul Wilhelm rytíř Mayersbach. Strávili spolu tři hodiny, i zde však zabránily karanténní předpisy jejich přiblížení. Ostrov Korfu měl podle Bauerových informací na 18 tis. obyvatel a 2300 mužů anglické posádky. Ostrov byl velmi pěkně položen a bylo zde příjemné klima, podle Bauera šlo o nejkrásnější ze sedmi jónských ostrovů.

Dne 18. prosince přistála Bauerova loď v Terstu, 21. prosince dosáhl Vídně a 24. prosince ráno spatřil opět „své milé Brno“.

Závěrem zprávy o své cestě, která trvala celkem 102 dny (od 14. září do 24. prosince 1850), uveřejnil Bauer řadu praktických informací. Tehdejší trasa přes Trapezunt a Erzerum do Tabrízu by měla být absolvována s nákladem za 35 až 40 dní, což záviselo od roční doby. V zimě šel totiž transport rychleji, protože tažná zvířata dostávala lepší obživu, kdežto

v létě byla odkázána pouze na pastvu. Doprava velkého batmanu, který musel být rozdělen do tří koli, stála na 350 piastrů, což bylo 35 zl při piastru počítaném za dva groše. Cesta však byla v zimě taková, že zvířata se nezřídka zřítily s nákladem do hloubky a zboží mohlo být vyhledáno teprve v letních měsících. Začala se sice stavět silnice z Trapezuntu do Erzerumu, měla být ale dokončena až za pět roků, a i potom by cesta trvala při špatných komunikacích z Erzerumu do Tabrízu 25 dní. Pro dopravu rakouského zboží do Persie byla sice v každém případě nejkratší a nejlevnější cesta přes Konstantinopol a Trapezunt, ale odtud přes Batumi, Redut-Kale, Kutais, Tbilisi, Jerevan, Nachičevan a Džulfu do Tabrízu. Z Trapezuntu šlo zboží parníky přes Batumi do Redut-Kale, kde byla možná dohoda s Lloydovou paroplavební společností, a z Redut-Kale chodily transporty na ruské území až po Džulfu nepřetržitě a od ruské hranice bylo na dosažení Tabrízu zapotřebí jenom čtyř dnů. Pokud šlo o dopravu rakouského zboží z Redut-Kale do Tbilisi a Persie, dostalo se Bauerovi od knížete Voroncova již ujištění, že po absolvované karanténě nenastane žádná prodleva, naopak této zcela nově se otevírající obchodní cestě měla být poskytnuta účinná podpora.⁴⁶

Náš závěr bude poměrně stručný. Obchodní cesta Theodora Bauera, který počítal původně s tím, že jeho hlavním cílem bude Tbilisi jako centrum Zakavkazska, nakonec byl však donucen rozšířit ji o Tabríz v tehdejší severní Persii, je dokladem toho, že vnitřní trh habsburské monarchie byl již pro brněnské soukenické a vlnářské podnikatele příliš úzký, takže bylo třeba dát se do konkurenčního boje s cizími výrobky na zahraničních trzích. Bauer přitom nehledal odbytiště pouze pro brněnské vlněné látky, nýbrž i pro textilní výrobky produkované v ostatních centrech vlnářské výroby v českých zemích, jako byl zejména Liberec, a rovněž pro ostatní průmyslové výrobky monarchie. Současně přivezl domů vzorky zejména zemědělských produktů, které se jevily jako vhodné pro import ze Zakavkazska a z Persie do Rakouska. Hlavním smyslem bylo navázání přímého, nezprostředkovaného obchodního spojení mezi Rakouskem na jedné a Zakavkazskem a severní Persií na druhé straně, a to i formou výměnného obchodu.

Bauerova cesta byla velmi náročná a fyzicky namáhavá a trvala celkem 102 dny: z Vídně do Oděsy plul po lodích, z Oděsy do Tbilisi a odtud do Tabrízu putoval po souši a jenom z Oděsy na perskou hranici ujel asi 2300 km, zpět z Tabrízu přes Tbilisi do přístavu Nikolajevska putoval opět po souši — celkově ujel s tarantasem asi 3200 km a bližší neuvedený počet kilometrů absolvoval koňmo — a z Nikolajevska plul přes Konstantinopol (což bylo asi 925 km) a Terst do Vídně opět po lodích.

⁴⁶ Ke zprávě je dále přiložena přesná trasa i s údaji o cestovních nákladech, a to z Oděsy do Tbilisi. Šlo celkem o 1738³/₄ versty a o 82 stanic. Finanční náklad činil 182 rublů 91 kopějek, k tomu spropitné asi 25 rublů 25 kopějek, poštovnímu písaři aj. 10 rublů a nájemní koně, kteří byli dražší než koně poštovní, přišli asi na 20 rublů, takže celková částka vycházela na 238 rublů 16 kopějek. Dále zde jsou poštovní kursy z Tbilisi na hranice Ruska v Džulfu, což činilo 420¹/₂ versty a finanční náklad byl 52 rublů 57 kopějek. Potom jsou zařazeny údaje o ruských, perských a tureckých váhách a mírách a o družích používaných peněz.

Při své cestě se Bauer orientoval zejména na obchodní centra, jako byla především Oděsa, s níž měl obchodní spojení již z dřívějšíka, Cherson, Taganrog, Rostov na Donu, Tbilisi, Tabriz, Trapezunt a Konstantinopol. V těchto městech pobýval celkem 43 dny, z toho strávil v Tbilisi při dvou pobytech 13 dní a v Tabrizu osm dní. Navazoval jednak spojení s rakouskými konzuláty v Galaci, Oděse, Taganrogu, Trapezuntu, v Konstantinopoli, na Sýrosu a na Korfu, jednak jednal s místními obchodními a podnikatelskými kruhy. Toto jednání přineslo již zcela konkrétní výsledky.

Projekty, které Bauer předložil místodržiteli Zakavkazska knížeti Voroncovovi, je možno označit za velkolepé. Mělo jít o vybudování centra obchodu s Persií v Tbilisi zřízením bezcelních skladů pro tranzit z Evropy, o ustavení společnosti pro postavení mostů ke spojení mezi přístavem v Redut-Kale a Araksem a konečně o zřízení další společnosti, která by zajišťovala nákup zakavkazských produktů vhodných pro rakouský průmysl. I když tyto návrhy přijal Voroncov kladně a ocenil Bauerovu snahu o povznesení zakavkazského obchodu a v důsledku toho i průmyslové a zemědělské výroby, kterou Bauer projevil tím, že osobně Zakavkazsko navštívil a byl ochoten cestu opakovat v případě potřeby i v roce 1851, je možno se domnívat, že celý projekt ztroskotal. V dostupných pramenech se o jeho uskutečnění nic nedozvídáme.

O příčinách se můžeme pouze dohadovat. Mohla to být změněná politická situace, když nastával rozkol mezi Rakouskem a Ruskem, stejně jako snaha Ruska o vybudování vlastního průmyslu, spojená se změnami celní politiky, a rovněž opatrnost rakouských i ruských podnikatelů varující před účastí na nejistém projektu.

Jakkoli Bauerova zpráva vydaná knižně byla značně optimistická, jeho cesta se jevila jako slibná a Zakavkazsko a severní Persie se ukazovaly jako vhodná odbytiště rakouských průmyslových výrobků, lze předpokládat, že celý projekt skončil bez očekávaného úspěchu.

DIE HANDELSREISE THEODOR BAUER AUS BRÜNN NACH TRANSKAUKASIEN UND NORDPERSIEN IM JAHRE 1850

Die Reise, die 102 Tage dauerte, hat in den Tagen vom 14. September bis 24. Dezember der vordere Brünner Großhändler und Tuchunternehmer Theodor Bauer unternommen. Ziel dieser Reise war eine direkte, unvermittelte Handelsverbindung zwischen Österreich einerseits und Transkaukasien mit Zentrum in Tbilisi und nördlichen Persien mit Zentrum in Tabriz andererseits. Hier sollten geeignete Absatzgebiete nicht nur für brünner Wollprodukte gefunden werden, sondern auch für übrige Produkte der österreichischen Industrie. Nach Österreich sollten im Gegenteil landwirtschaftliche Produkte importiert werden.

Über diese Reise hat Bauer einen ausführlichen Bericht in dem Buch „Meine Reise nach Tiflis und Tauris und zurück über Trapezunt, Constantinopel und Triest“ erstattet, das im Jahre 1851 in Brünn erschienen ist.

Bauer hat dem Fürsten Voroncov, dem Statthalter des Transkaukasien, die Pläne für die Aufbau Tbilisi aus Zentrum des europäischen Handels mit Persien vorgelegt. In Tbilisi sollten mit den Kosten von Bauer zollfreie Lager errichtet werden.

Es sollte eine Gesellschaft für Bau der Brücken zwischen dem Hafen in Redut-Kale und dem Fluß Araks neu entstehen, und es sollte eine andere Gesellschaft für den Einkauf der transkaukasischen für österreichische Industrie geeigneten Produkte errichtet werden.

Die Gedanken hat der Fürst Voroncov positiv angenommen und schätzte sehr die Bestrebung von Bauer, den transkaukasischen Handel zu unterstützen, die er mit dem persönlichen Besuch in Transkaukasien (in Tbilisi hat er 13 Tage und in Tabriz 8 Tage verbracht) äußerte und war auch bereit die Reise im Jahre 1851 zu wiederholen. Trotzdem kann man aber voraussetzen, daß der ganze Projekt scheiterte. In den zugänglichen Quellen erfahren wir über die Verwirklichung überhaupt nichts. Es war im Gegensatz mit der Bauers optimistischen Feststellung, daß Transkaukasien und Nordpersien sich als geeignete Absatzmärkte für manche Produkte der österreichischen Industrie, besonders für Tuhe und Wollstoffe, zeigen.

Übersetzt von Jiřina Štouračová